

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-13

УДК 811.111'255.4

ОКАЗІОНАЛІЗМИ ДЖ. ДЖОЙСА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Вороніна К. В.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Email: k.v.voronina@karazin.ua; ORCID: [0000-0002-9346-1847](https://orcid.org/0000-0002-9346-1847)

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=DbrmmyoAAAAJ&hl=ru>

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kamilla_Voronina

(Харків)

Статтю присвячено особливостям україномовного відтворення авторських okazionalnykh одиниць. Okazionalna лексика є цікавим, актуальними та перспективним об'єктом дослідження перекладознавчих студій через низку факторів. Насамперед, привертають увагу можливості інтерпретування форм її репрезентації. Сприйняття та тлумачення зазвичай ускладнено головним чином через непрозорість морфемного членування. Крім цього, інтерес становлять способи перекладацького відтворення, до яких удаються перекладачі у залежності від лексеми, відповідник якої мають відтворити за рахунок засобів мови перекладу. Okazionalizmy належать до безеквівалентної лексики, тож, у кожному конкретному випадку перекладач має приймати рішення щодо способу перекладацького відтворення. Доведено значущість перекладача, наближення його ролі до співавтора художнього твору. З позицій перекладацького відтворення відповідників авторським вигаданим лексичним одиницям роман Дж. Джойса «Улісс» є невичерпним джерелом перекладацьких труднощів та рішень – адже кількість та розмаїття форм okazionalizmy вражає. У відповідності до мети та завдань дослідження здійснено спроби класифікувати авторські okazionalizmy за способами їх будування у творі оригіналу. Виділено фонографічні способи утворення okazionalizmy – безпосередньо з фонем – та словотвірні – з морфем або їх довільних фрагментів. У результаті дослідження зроблено висновки, що структура утворення тієї чи іншої одиниці значним чином впливає і на інтерпретацію okazionalizmu, і на утворення перекладацького відповідника. Але не існує єдиного підходу до відтворення okazionalnykh одиниць у мові перекладу. У кожному випадку, створюючи власний відповідник, перекладач враховує низку факторів, серед яких провідні позиції належать відтворенню прагматичних інтенцій автора твору оригіналу в мові перекладу, неповторності його ідіостилю. Встановлено, що перекладачі частіше застосовували калькування та компенсацію, ніж транскодування – це свідчить про провідну роль стратегії одомашнення (доместикації). Вибір на користь одомашнення пояснюємо прагненням перекладачів зробити найскладніший твір максимально доступним для україномовних читачів.

Ключові слова: інтерпретація, okazionalizm, перекладацьке відтворення, перекладацький відповідник, способи перекладу, стратегія одомашнення (доместикація), стратегія очуження (форенізація).

Воронина К. В. Okazionalizmy Дж. Джойса в украинском переводе. Стаття посвящена особенностям воспроизведения авторских okazionalnykh единиц на украинском языке. Okazionalna лексика – интересный, актуальный и перспективный объект исследования переводоведения по ряду причин. Прежде всего, привлекают внимание возможности интерпретации ее многочисленных форм. Обычно восприятие и трактовка okazionalnykh

единиц усложнены из-за непрозрачности их морфемного членения. Кроме этого, представляют интерес способы воспроизведения авторских лексем в языке перевода. Окказионализмы относятся к безэквивалентной лексике, поэтому в каждом конкретном случае переводчик должен принимать решение о способе переводческого воспроизведения той или иной авторской окказиональной единицы. В статье доказана значимость переводчика, возрастание его роли до уровня соавтора художественного произведения. С позиций переводческого воспроизведения соответствий авторским выдуманным лексическим единицам роман Дж. Джойса «Улисс» – неисчерпаемый источник переводческих трудностей и решений, поскольку количество и разнообразие форм окказионализмов поражает воображение даже самых искушенных читателей. В соответствии с целями и задачами исследования предприняты попытки классифицировать авторские окказионализмы по способам их создания в произведении на языке оригинала. Выделены фонографические способы создания окказионализмов – непосредственно из фонем – и словообразовательные – из морфем или из их произвольных фрагментов. В результате исследования сделаны выводы, что структура той или иной окказиональной единицы значительно влияет и на интерпретацию, и на способ создания переводческого соответствия. Но не существует единого подхода к воссозданию окказиональных единиц в языке перевода. В каждом конкретном случае, создавая свое соответствие, переводчик учитывает ряд факторов, среди которых ведущие позиции занимают попытки воссоздать прагматические интенции автора оригинала в языке перевода, неповторимость его идиостиля. Установлено, что при работе над романом переводчики чаще использовали кальку и компенсацию, чем транскодирование, что свидетельствует о ведущей роли стратегии одомашнивания (доместикации). Такой выбор объясняем стремлением переводчиков сделать один из сложнейших для восприятия романов максимально доступным для украиноязычных читателей.

Ключевые слова: интерпретация, окказионализм, переводческое воспроизведение, переводческое соответствие, способы перевода, стратегия одомашнивания (доместикация), стратегия отчуждения (форенизация).

Voronina K. Nonce words by J. Joyce in Ukrainian Translation. The paper focuses on the specifics of reproducing nonce units coined by the author of the original literary work into Ukrainian. Nonce formations are topical and promising object of translation studies due to the whole range of reasons. First, a variety of their representations is of great interest in terms of their interpreting. In most cases, interpretation of nonce units is complicated as their morphemic structure is vague. Second, nonce units belong to the words with no direct equivalents in other languages, which greatly complicates the ways of their reproducing in the target language. Thus, dealing with each particular nonce formation in the source language, the translator has to apply non-standard approaches to selecting/coining its equivalent in the target language. So, the great contribution of the translator, his/her importance compared to that of the author of the literary work is proven. *Ulysses* abounds with nonce formations, making the whole piece of writing extremely challenging for translators. We classify Joyce's nonce formations by their word-building patterns into two groups: phonographic (coined by means of combining phonemes) and morphological (coined by means of random combining morphemes or their segments). This makes it possible to conclude that the morphological structure of nonce units impacts both interpreting and coining their equivalents. However, the universal approach or strategy to their reproducing in the target language does not exist. In every case the translator should take into account the whole range of factors including but not limited to rendering pragmatic intentions of the author of the original literary work and uniqueness of his/her individual style. While reproducing nonce words of the novel *Ulysses* into Ukrainian, in most cases translators applied calque (loan translation) and compensation rather than transcoding. Their choice of the domestication strategy can be explained by their attempts to make one of the most difficult novels more accessible to Ukrainian readers.

Key words: domestication strategy, foreignization strategy, interpretation, nonce unit, translation equivalent, translation reproducing, ways of translating.

1. ВСТУП

Оказіональна лексика вже тривалий час є об'єктом лінгвістичних студій. До причин, які роблять її привабливою для перекладознавців та перекладачів-практиків, можна віднести, насамперед, ускладнену інтерпретацію не тільки okazіональних одиниць, а й всього тексту, що їх містить, а також відсутність готових еквівалентів у цільовій мові. Утворені автором художнього твору спеціально для реалізації певної прагматичної мети, вони стають елементом індивідуального авторського стилю, увиразнюючи твір та відрізняючи авторську манеру писання від інших митців художнього слова. Отже, під час роботи над художніми творами, що містять okazіональні одиниці, перекладач має не тільки віднайти вдалий еквівалент тій чи іншій авторській okazіональній одиниці, а й зберегти неповторність авторського ідіостилю для читача цільового тексту. Оказіональна лексика вже неодноразово ставала об'єктом лінгвістичних досліджень: так, звертали увагу на особливості її утворення [6, 12, 17], функціонування в рамках художнього твору [3, 6], її фоносемантичний потенціал [1]. У перекладознавчих студіях okazіоналізми співвіднесені із концепціями творчості у перекладі [10]. Хоча творчий потенціал Джеймса Джойса вивчався у низці праць [2, 4, 5, 14, 15, 16], проблеми відтворення okazіоналізмів ще очікують на більш детальне вивчення.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю комплексного аналізу утворення та функціонування авторських okazіональних одиниць з метою визначення шляхів подолання перекладацьких труднощів, що виникають під час відтворення відповідників вказаним одиницям. **Мета** – визначення особливостей україномовного відтворення авторських okazіоналізмів. У відповідності до мети дослідження передбачає вирішення ряду **завдань**:

- визначити особливості утворення та функціонування авторських okazіоналізмів у рамках художнього твору;
- встановити особливості утворення україномовних відповідників авторським okazіональним одиницям з урахуванням структури їх утворення та особливостей функціонування у творі оригіналу;
- встановити провідні способи відтворення україномовних перекладацьких відповідників;

- визначити провідну стратегію, обрану перекладачами задля відтворення авторських okazіоналізмів українською (одомашнення чи очуження).

Об'єктом дослідження є авторські okazіональні лексичні одиниці, а **предметом** – особливості їх перекладацького відтворення у мові перекладу. Дослідження виконано на **матеріалі** роману Дж. Джойса «Улісс» та його україномовного перекладу, виконаного О. Терехом та О. Мокровольським.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Твори видатного ірландського письменника Джеймса Джойса дотепер не перестають вражати своєю різноманітністю та неповторністю. Провідні дослідники його творчості наголошують на чималій складності творів Дж. Джойса для сприйняття; підкреслюють, що його твори «розраховані на того, хто зробить опанування текстом справою життя [4, с. 22].

Роман «Улісс» є одним з найвидатніших та найскладніших творів письменника. Жоден інший твір не провокував стільки суперечливих поглядів: від жорсткої критики, звинувачень у непристойності та цензури до масового захоплення. Фредерік Бегбедер характеризує роман «Улісс» як «надзвичайно складний, безкінечний, виснажливий, варварський, божевільний, занудний та блискуче-витончений» [2]. Упорівнюючи його читання 12 подвигами Геракла – настільки складним для читача може виявитися сприйняття Джойсового твору – Ф. Бегбедер наголошує на тому, що «цей автор надто нелегкий, але ж ви його ніколи не забудете» [2]. Схожу точку зору висловлює Л. Менан. Так, для нього читання «Уліссу» подібно сходженню на Еверест: «Треба попрацювати, щоб дістатися вершини, але ж вид неперевершений» [16].

Така надзвичайна складність роману була закладена самим автором – Дж. Джойс писав: «Я помістив таку кількість загадок і головоломок, що професори століттями сперечатимуться з приводу того, що я мав на увазі, і це єдиний спосіб забезпечити безсмертя» [13, с. 521]. Отже, «майже у кожному рядку, у кожному слові Джойсових творів прихований певний зміст, який був відомий лише авторові» [5, с. 242]. Досліджуючи особливості авторського стилю, наголошують й на великій кількості алюзій та пародій: «автор використовує велику кількість алюзій, які можуть бути зрозумілими лише певному колу читачів, які орієнтовані на ірландську культуру» [15, с. 54].

Сприйняття роману настільки ускладнене, що може скластися враження, що «ви не читаете “Улісса”, а самі складаєте роман так само, як складав його автор» [2]. При цьому

Ф. Бегбедер зазначає, що «Джойс вивів нову породу читачів – “читач-співавтор”» [2]. За нашими попередніми спостереженнями, «інтерпретування цього роману втілює провідний постулат герменевтики: діяльність інтерпретатора майже дорівнює ролі автора» [3, с. 47]. У випадку зі сприйняттям та інтерпретацією роману читач має так би мовити «довідтворити» те, що треба зрозуміти» [11, с. 109].

Не викликає сумнівів те, що задля втілення вказаних інтенцій автор віддає перевагу нестандартним засобам художньої виразності. Він утворює оказіональні одиниці, експериментуючи з потенційними реалізаціями мовної системи. К. Ву наголошує, що лексична винахідливість найкраще характеризує його лексичну революцію, в якій провідна роль належить креативності та грайливості мови [17, с. 1176]. Оказіональні утворення Джойса вражають розмаїттям їх форм, багатшаровістю, поєднанням несумісних та часто суперечних речей. Авторська креативність у поводженні з мовним ресурсами виходить далеко за межі англійської мови. Так, він збагачує свій твір не тільки прямим запозиченнями з багатьох відомих йому мов, а й удається до мовної гри з одиницями інших мов – французької, німецької, російської тощо. Відомим є факт, що письменник володів 13 мовами, що не могло не знайти втілення у його творчості.

Досліджуючи твір Джойса у перекладацькому аспекті, слід підкреслити величезну роль перекладача. На обох етапах перекладацького процесу – на етапі сприйняття та інтерпретації тексту та етапі пошуку/відтворення перекладацького відповідника – виникають чималі труднощі, подолати які здатен не кожний фахівець, а лише віртуоз своєї справи. Інтерпретація роману «Улісс» надто ускладнена, її порівнюють з розшифруванням та декодуванням [5, с. 241], що вимагає «занурення в епоху автора, уважне вивчення його біографічних витоків» [5, с. 241]. А етап відтворення перекладацького відповідника потребуватиме від перекладача чималої майстерності в поводженні з засобами художньої виразності мови перекладу, умінні їх використовувати нестандартним чином, застосуванні творчого мислення, здатності втілювати нові перекладацькі рішення. Саме тому варто відмітити значне зростання значущості перекладача, який «позбувається свого “фонового” статусу, перетворюючись на впливового агента креації» [10, с. 331]. Отже, фактично перекладач наближається до співавтора художнього твору.

Перший повний переклад роману «Улісс» українською виконали два перекладачі – неперевершені майстри своєї справи: Олександр Терех та Олександр Мокровольський.

Олександр Терех вже здійснював спроби перекласти «Улісса». Так, у 1966 році вийшов його перший україномовний переклад, але ж він був неповним. Майже 50 років пізніше О. Терех знову взявся за переклад Джойсового твору, але не встиг довести роботу до кінця – його життя обірвалося у 2013 році. Закінчував роботу над перекладом О. Мокровольський, та у 2015 році «Видавництво Жупанського» надрукувало перший повний україномовний переклад – цю подію назвали «однією з головних літературних подій року» [9].

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Власне дослідження розпочнемо з огляду особливостей утворення авторських оказіоналізмів. Нами здійснено спроби розподілити всі авторські утворення за структурним критерієм на дві групи: фонографічні та словотвірні [3]. До фонографічних відносимо такі, що побудовані шляхом довільного поєднання фонем. Так, цей спосіб стає провідним під час утворення лексем на позначення звуків навколишнього оточення. Наведемо лише деякі з оноματοпоетичних утворень Джойса:

Flop, slop, slap – так передається звук плескання хвиль об скелі,

Whrrwhee – це графічне зображення тривалого свисту.

Gara. Klook. Klook. Klook – звуки, що продукують тварини. У вказаному випадку це відображення співу квочки.

Krandlkrankran – звук трамваю.

Джойсові виявилось під силу навіть зафіксувати звук буличників: *Rtststr! A rattle of pebbles. Wait. Stop!* Зазначимо, що одиниця *Rtststr* побудована за відсутності голосних, що відображає «дрібний, але глухий» звук [1, с. 60].

У ряді випадків Дж. Джойс вживає оноματοпоетичні одиниці на позначення «монотонної тривалості» [6]:

«Confession. (...) Great weapon in their hands. More than doctor or solicitor. Woman dying to. And I schschschschsch. And did you chachachacha?» [14]

Одиниці *schschschschsch* та *chachachacha* передають звуки, характерні для графічного відтворення шепотіння. А ефект тривалості забезпечується неодноразовим повторенням першого елемента кожної з одинць: *sch-* та *cha-*, відповідно.

До фонографічних способів відносимо доволі численну групу іншомовних стилізацій. На основі тих мов, якими володів автор, він розробляє свою мовну гру з правилами, відомими лише одному Джойсу. Так, наприклад:

*«I seen Russia. **Gospodi pomilyou**. That's how the Russians pray» [14].*

У прикладі вище бачимо відображення російських слів «Господи, помилуй» англійською абеткою. Автор транслітував узуальні одиниці російської мови, щоб дати змогу читачеві відчувати колорит іншої мови, не виключено, що для більшості англомовних читачів незнайомі.

У випадку нижче спостерігаємо відображення німецького акценту:

*«A DARKVISAGED MAN: (In disguised accent) **Hoondert punt sterlink**» [14].*

Оказіональне утворення є відхиленням від узуальних англомовних одиниць **hundred pound sterling**, застосоване автором для характеристики персонажу.

Удаючись до мовної гри з іншомовними словами (так звана іншомовна гра), Джойс у ряді випадків має на меті пародію. Так, змальовуючи епізод спиритичного сеансу, автор дещо спотворює узуальні англомовні одиниці для пародіювання санскриту:

*«Interrogated as to whether life there resembled our experience in the flesh he stated that he had heard from more favoured beings now in the spirit that their abodes were equipped with every modern home comfort such as **talafana, alavatar, hatakalda, wataklasat** and that the highest adepts were steeped in waves of volucpy of the very purest nature» [14].*

Оказіональні утворення **talafana, alavatar, hatakalda, wataklasat** можна зіставити з узуальними *telephone, elevator, hot/cold water, water closet*. А їх специфічне зображення здатне передати емоційне забарвлення, посилюючи прагматичний вплив на читача.

До найбільш поширених словотвірних способів слід віднести словоскладання. Проаналізуємо такий випадок:

*«THE HUE AND CRY: (**Helterskelterpelterwelter**) He's Bloom! Stop Bloom! Stopabloom! Stopperrobber! Hi! Hi! Stophim on the corner» [14].*

Одиниця **Helterskelterpelterwelter** містить у складі три узуальні компоненти: *Helterskelter+pelter+welter* з дещо схожим семантичним навантаженням. Поєднуючи їх в одне утворення, автор мав на меті посилити атмосферу метушні, погоні у прагненні якомога швидше затримати героя.

Перу Джойса належать словоскладання, складниками яких є різні частини мови:

«Fiacre and Scotus on their creepystools in heaven spilt from their pintpots, loudlatinlaughing: Euge! Euge!» [14]

До складу **loudlatinlaughing** входять: **loud** (прикметник) + **latin** (прикметник) + **laughing** (герундій).

З точки зору кількості складових елементів у складі оказіональної лексеми, у Джойса наявні випадки двохосновних утворень. До них належать, насамперед, прикметники на позначення кольорів, що робить весь твір «“геніальною картою” відображень та відповідностей в області кольору, де кожна глава має кольоровий лейтмотив, який формально відповідає барвам католицької меси» [6]. Так, наприклад: **bloodbeaked**, **bloodthirstily**, **whitesmoked whitemaned**, **greyledauburn**, **sunnygolden**, **redpanting orangeblossoms** [14].

Словотворчій потенціал Джойса не обмежується трьох- чотирьохкомпонентними одиницями. У нього є словоскладання, до складу якого належать 14 одиниць:

Nationalgymnasiummuseumsanatoriumandsuspensoriumsordinaryprivatdocentgeneralhistoryspecialprofessordoctor (...) [14]

Велика кількість його оказіоналізмів утворена шляхом телескопічних засобів словотвору. На відміну від словоскладання, телескопічні одиниці утворюються з морфем або довільних сегментів двох або більшої кількості лексичних одиниць, у результаті чого формується лексема з непрозорим морфемним членуванням [12, с. 234].

Розглянемо лексему нижче, побудовану за рахунок застосування міжслівного накладання: **Musemathematics**. До складу **Musemathematics** належить фрагмент лексеми **mus(ic)** та узуальна одиниця **mathematics**. Відомо, що Дж. Джойс не знався на математиці та природничих науках, але з прихильністю ставився до музики [7]. Отже, у цій одиниці криється одна з численних загадок Джойса: що він хотів сповістити читачеві автор, поєднавши в одній одиниці суперечні для себе емоції?

До найбільш поширених словотвірних способів належать випадки афіксації. У прикладі нижче – випадок суфіксації:

Horseness is the whatness of allhorse. [14]

Обидві лексеми побудовані за рахунок додання суфіксу **-ness** до базової основи. У першому випадку у якості основи вжито іменник **horse**, а другий випадок відрізняється ще більшої винахідливістю: суфікс доданий до займенника **what**. Очевидно, що автор дещо видозмінив узуальну словотвірну модель, за використання якої будуються узуальні іменники:

Adj + ness > N, на зразок *kind + ness > kindness* тощо. Утворення на зразок наведеного вище свідчить про те, що потенціал мовної системи є набагато ширшим, ніж ті його реалізації, які стали нормативними та увійшли в узус.

На другому етапі дослідження нами здійснено спроби виокремити способи перекладацького відтворення авторських okazionalizmів та встановити, як їх структурні та функціональні характеристики впливають на відтворення перекладацьких відповідників.

Під час аналізу способів перекладу, застосованих перекладачами, нами зафіксовані випадки транскодування. Так, транскодованими є деякі вигуки, наприклад:

Hik! Hek! Hak! Hok! Huk! Kok! Kuk! [14]

Xik! Xek! Xak! Xok! Xuk! Kок! Kук! [8]

Транскодуванню підлягають й одиниці на зразок наведених нижче:

«True men. Lid Ker Cow De and Doll. Ay, ay. Like you men.» [14]

«Чесний люд. Лід Кер Кау Де і Долл. Так-так. Як і ви.» [8]

Оказіональна лексична одиниця ***Lid Ker Cow De and Doll*** утворена за допомогою скорочень від імен *Лідвелл, Кернан, Каулі, Дедал, і Доллард*. В українському варіанті перекладач зберігає тенденцію та залишає скорочення, застосовуючи прийом транслітерації.

Авторські okazionalizmні утворення на позначення набагато складніших власних імен так само зазнали транскодування в українському тексті. Так, ***Rutlandbaconsouthamptonshakespeare*** перетворилося на ***Ратлендбеконсаутгемптоншекспір***.

Ряд оноματοпоетичних поєднань так само відтворені в українському творі за допомогою транскодування. Так, наприклад:

«Listen: a fourworded wavespeech: seesoo, hrss, rsseeiss, ooos» [14].

«Послухай-но, ось чотирислівна мова хвиль: ciicyu, грсс, рсіісс, уусс» [8].

Вважаємо, що вибір перекладача на користь транскрибування обумовлений прагненням зберегти звукове забарвлення одиниць оригіналу. Хоча українські okazionalizmні одиниці не є типовим способом графічного відтворення шелесту хвиль, безпосередній контекст полегшує їх сприйняття без додаткових коментарів чи приміток перекладача.

Оказіональна лексема твору оригіналу, що наведена нижче, також належить до звукообразальних одиниць; її україномовний відповідник демонструє блискуче поєднання двох способів перекладу:

(The horse neighs.)

THE HORSE: Hohohohohohoh! Hohohohome! [14]

Кінь ірже.

КІНЬ: Йогогогого! Йогогогогодому! [8]

Неперевершений віртуоз експериментів з мовою, Дж. Джойс створює одиницю на позначення іржання коня. Але з іншого боку, у структурі утворення *Hohohohome* бачимо узуальну лексему *home*, яка слугувала перекладачеві основою для відтворення напівкалькованого напівтранскодованого відповідника *Йогогогогодому*. Перекладацьке рішення вповні втілює авторську інтенцію – елемент *Йогогогого* для україномовного читача є звичним позначенням іржання коня, а узуальна лексема *дом* є прямим відповідником англomовної *home*.

Численну групу в нашій вибірці складають випадки калькування. Проаналізуємо приклад:

«Roll of Bensoulbenjamin rolled to the quivery loveshivery roofpanes» [14]

«Рокіт Бендушебенджамінового вокалу прокотився аж до стелі й струсонув її і потряс силою свого кохання» [8]

Лексична одиниця оригіналу утворена за рахунок словоскладання. Так, до її складу належать три компонента: *Ben+soul+benjamin*. Перекладач дотримується авторської словотвірної моделі та відтворює трикомпонентне кальковане поєднання: *Бен+душе+бенджамінового*. Звернемо увагу, що україномовна лексична одиниця так само є оказіональною.

Приклад нижче демонструє застосування калькування з такою трансформацією, як додавання:

«The boys sixeyed Father Conmee and laughed» [14].

«Хлоп'ята поглянули своїми шістьма очами на отця Конмі і засміялися» [8].

З точки зору утворення, дієслівна складена одиниця оригіналу *sixeyed* складається з двох узуальних: числівника *six* та дієслова *eye*. Задля її інтерпретування необхідно звернутися до контексту. В епізоді 10 отець Конмі зупинив трьох школярів з Бельведера: Джека Согена, Галлагера та Бранні Лайнема. Уважно подивившись на них, він простягнув Бранні Лайнему листа та, вказавши на червону поштову тумбу, пожартував: «Та побережися, щоб ти сам не впав туди слідом за листом, хлопче». Авторське дієслово утворено задля змалювання реакції трьох хлопчаків: вони *поглянули своїми шістьма очима*. Можемо припустити, що, утворивши складене дієслово, автор мав на меті втілити ідею синхронності дії трьох дітлахів: вони втрьох

разом одночасно поглянули на отця Конмі та засміялися. За структурою утворення перекладацький відповідник відрізняється від авторського, але ж зберігає закладений смисл. Вірогідно, перекладач обрав калькування з додаванням через те, що спроби утворити одну оказіональну одиницю, яка складалася б з *шість* та *поглянути*, виявилися менш вдалими.

Аналізована вибірка містить випадки калькування з вилученням:

«*Airs romped around him, nipping and eager airs. They are coming, waves. The whitemaned seahorses, champing, brightwindbridled, the steeds of Mananaan*» [14].

«*Навколо заграв вітерець, свіжий, кусючий. Ось і вони, хвилі. Білогриві морські коні, гризуть удила, мчать, осідлані вітром румаки*» [8].

До складу одиниці ***brightwindbridled*** належать такі компоненти: ***bright*** (яскравий) + ***wind*** (вітер) + ***bridled*** (осідланий). Задля утворення відповідника перекладач вилучає перший компонент, а решту передає узуальними одиницями.

Розглянемо приклад калькування з пермутацією. Задля характеристики одного з персонажів Джойс утворює ряд прикметників, один з яких ***hairynostrilled***. В українському перекладі обрано варіант ***ніздреволосий***, що утворено на основі словникових відповідників *hairy* – *волосатий* та *nostril* – *ніздря*. Скоріш за все, пермутація обумовлена дотриманням милозвучності мови перекладу.

Утворення функціонального відповідника має місце у випадку з відтворенням ономаатопоетичних одиниць:

Rtststr! *A rattle of pebbles. Wait. Stop!* [14]

Шууп! *Заторохтіли камінці. Стривай-но. Стій.* [8]

Одиницю на позначення звуку каміння перекладач вирішив не транслітерувати, а відтворити таким чином, щоб наблизити її звукове оформлення до більш звичного для україномовного читача.

У прикладі нижче перекладач так само удається до функціонального відповідника:

LYNCH: (*Pommelling on the sofa.*) ***Rmm Rmm Rmm Rrrrrmmmmmm***. [14]

ЛНЧ: (*гатить кулаками по дивану*): ***Прамм-памм-паммммм!*** [8]

Оказіоналізм ***Rmm Rmm Rmm Rrrrrmmmmmm*** надто складно розтлумачити без контексту, адже таке поєднання приголосних за відсутності голосних потенційно здатне позначати широкий спектр звуків навколишнього оточення. За допомогою контексту стає зрозумілим принаймні в якій ситуації цей звук виникає. Але залишається відкритим питання, що саме

відтворив автор: звук від удару кулаків по м'якій меблі або вигуки Лінча, якими він супроводжує власні дії. Схоже, перекладач розтлумачив утворення на користь вигуків та обрав варіант **Прамм-памм-паммммм**, який зазвичай вживають на позначення позитивних емоцій.

У випадку нижче okazіональна звукозображальна одиниця у перекладі не збережена:

Hooray! Ay! Whrrwhee! [14]

Ура! Ага! Давай-давай! [8]

За допомогою поєднання фонем **Whrrwhee** автор відтворив звук протяжного свисту. Перекладач відмовився від намагань транслітерувати авторську одиницю через те, що зазначений набір звуків для україномовного читача жодним чином не буде асоціюватися зі свистом. Відмовившись від інших спроб утворити звукозображальну одиницю, перекладач прийняв рішення компенсувати свист за рахунок вигуку **давай-давай**, що вживається для підбадьорення.

Приклад нижче відносимо до компенсації:

«(He wheels twins in a perambulator.) **Ticktacktwo wouldyousetashoe?** (He performs juggler's tricks, draws red, orange, yellow, green, blue, indigo and violet silk handkerchiefs from his mouth)» [14].

«(Заколисує близнят у колісці.) **Куй, куй, чобіток, дай, Аннето, молоток. А не даси молотка, не підкую чобітка.** (Жонглює, показує фокуси, виймає з рота шовкові хустки, червоні, помаранчеві, жовті, зелені, блакитні, сині, бузкові)» [8].

Авторський okazіоналізм у перекладі не відтворено саме okazіоналізмом. Розтлумачити сенс утворення **Ticktacktwo wouldyousetashoe** можна лише з опорою на контекст, з якого стає зрозумілим, що Блум заколисує немовлят та показує їм всілякі фокуси. Вірогідно, грає з ними. Перекладач застосовує прийом компенсації – вживає відому українську приказку з гри. В українській традиції є гра, коли пучкою постукують по ступні дитини, неначе кують, та промовляють ті слова, що обрав перекладач. У цьому випадку очевидним є рішення поступитися формою на користь функції.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Здійснене дослідження є спробою аналізу особливостей україномовного відтворення авторських okazіональних утворень одного з найскладніших для сприйняття творів. Роман став справжнім викликом перекладачам, оскільки наявність okazіональної лексики деавтоматизує

сприйняття та потребує додаткових зусиль задля його інтерпретування. Перекладацьке відтворення okazіональних одиниць значною мірою спирається на їх структурно-функціональні характеристики у творі оригіналу. У творі оригіналу наявними є фонографічні та словотвірні okazіоналізми. До фонографічних одиниць, тобто побудованих безпосередньо з фонем, відносимо випадки ономапоєї, вигуків, іншомовних стилізацій тощо. Будування словотвірних одиниць здійснюється з морфем або їх довільно вичленованих фрагментів. Найчастіше автор удається до таких словотвірних способів, як словоскладання, телескопія, афіксація. У результаті дослідження ми дійшли висновку, що не існує єдиного підходу до відтворення okazіональних одиниць у мові перекладу. Перекладач має використовувати різноманітні способи з метою відтворити авторські інтенції, прагматичний потенціал авторських лексем та неповторність його індивідуального стилю. Так само, не існує закономірності стосовно того, як само відтворювати okazіональну лексему з точки зору її структури. Так, в ряді випадків перекладачі зберігали авторську словотвірну модель, а в ряді удавалися до інших способів, відтворюючи okazіональну одиницю узуальною. Під час перекладу роману «Улісс» перекладачі найчастіше удавалися до калькування та компенсації, що є втіленням стратегії одомашнення. Стратегія очуження в романі реалізується завдяки застосуванню транскодування okazіональних лексем. Україномовні транскодовані відповідники зберігають атмосферу іншомовного твору, дають змогу читачеві відчувати колорит іншомовної одиниці, водночас залишаючи простір для тлумачення. Вважаємо, що провідна роль стратегії одомашнення пояснюється ускладненістю твору оригіналу. Перекладачі намагалися відтворити авторські інтенції таким чином, щоб вони стали більш доступними для сприйняття україномовними читачами. **Перспективи** подальших досліджень полягають у більш детальному висвітленні перекладацького відтворення авторської okazіональної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барташова О.А. Фоносемантический фонд индивидуальных авторских концептов. *Известия СПбУЭФ*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. № 6(66). С. 57–62.
2. Бегбедер Ф. Последняя инвентаризация перед продажей. *Иностранная литература*. 2002. № 4. URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/2002/4> (дата звернення: 28.04.2020)

3. Вороніна К. В., Котова А. В. Оказіональні утворення як елемент ідіостилю Дж. Джойса. *Сьомий міжнародний науковий форум. Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал. Тези доповідей у 2-х ч.* Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 47–49.
4. Гениева Е. Перечитываем Джойса. *Джойс Д. Дублинцы*; Москва : Известия, 1982. С. 5–22.
5. Гончаренко Е. П. Сторінками українського Джойса (переклад та аналіз першого епізоду роману "Улісс"). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2015. № 14. С. 240–244.
6. Горбунова Н. Г. Языкотворчество Дж. Джойса: словообразовательный аспект (на примере романа "Улисс"): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2005. 204 с. URL: <http://www.james-joyce.ru/articles/yazikotvorchestvo-joysa-slovoobrazovatelniy-aspekt.htm> (дата звернення: 20.03.2020)
7. Джеймс Джойс: silence, cunning and exile. URL: <http://www.james-joyce.ru/> (дата звернення: 30.03.2020)
8. [Джойс Д.](#) Улісс пер. з англ. О. Терех, О. Мокровольський. Київ : Видавництво Жупанського. 2015. 732 с. URL: <https://www.e-reading-lib.com> (дата звернення: 14.04.2020)
9. Коцарев О. Улісс українською: не минуло й ста років. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/42965/ (дата звернення: 14.04.2020)
10. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
11. Хализев В. Е. Герменевтика (раздел 1 главы III Функционирование литературы). *Теория литературы: учебник.* [2-е изд.]. Москва : Высш. шк., 2000. С. 106–112.
12. Bauer, L. (1983). *English Word-Formation.* Cambridge : Cambridge University Press.
13. Ellmann, R. (1982). *James Joyce.* New York, Oxford, Toronto : Oxford University Press.
14. Joyce, J. (1998). *Ulysses.* London: Picador, 1998. URL: <https://www.e-reading-lib.com> (дата звернення: 14.04.2020).
15. Kölsch, H. (2014). *James Joyce: Ulysses.* Norderstedt: Books on Demand GmbH.

16. Menand, L. (2016). Why We Are No Longer Shocked by “Ulysses”. *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/why-we-are-no-longer-shocked-by-ulysses> (дата звернення: 31.03.2020)
17. Wu X. (2011). The Poetics of Foregrounding: The Lexical Deviation in Ulysses. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 1, No. 9, PP. 1176–1184.

REFERENCES

- Bartashova, O.A. (2010). Fonosemanticheskiy fond individual'nyh avtorskih konceptov [Phonosemantic stock of individual authors' concepts]. *Izvestija SPbUJeF [Messenger of Saint Petersburg State University of Economics]*, № 6(66), 57–62 (in Russian)
- Begbeder, F. (2002). Poslednjaja inventarizacija pered prodazhej. [The last inventory checking before selling]. *Inostrannaja literatura [Foreign Literature]*. № 4. Available at: <http://magazines.russ.ru/inostran/2002/4> (in Russian)
- Voronina, K.V., Kotova, A.V. (2016) Okazional'ni utvorennja yak element idiosty`lyu Dzh. Dzhosja. S`omy`j mizhnarodny`j naukovy`j forum. Suchasna inozemna filologiya: doslidny`cz`ky`j potencial. Tezy` dopovidej u 2-x ch., 23 November 2016 Kharkiv [Proc. 7th Int. Forum 23 November 2016, Kharkiv], Kharkiv, 47–49.
- Genieva, E. (1982). Perechityvaem Dzhosja. [Rereading Joyce]. *Dzhosja D. Dublincy*. Moscow : Izvestia Publ.
- Goncharenko, E.P. (2015) Storinkamy` ukrajins`kogo Dzhosja (pereklad ta analiz pershogo epizodu romanu "Uliss"). [Discovering Ukrainian Joyce (translation and analysis of the first episode of “Ulysses”)]. *Naukovy`j visny`k Mizhnarodnogo gumanitarnogo universy`tetu. Ser.: Filologiya [International Humanitarian University Scientific Messenger]*, № 14. 240-244. (in Ukrainian)
- Gorbunova, N. G. Jazykotvorchestvo Dzh. Dzhosja: slovoobrazovatel'nyj aspekt (na primere romana "Uliss"). diss. kand. filol. nauk [J. Joyce's language creativity: word-building aspect]. Saint Petersburg. 204 p. (in Russian).
- [James Joyce: silence, cunning and exile](http://www.james-joyce.ru/). Available at: <http://www.james-joyce.ru/>
- Dzhosja, D. (2015). *Uliss [Ulysses]*. Translated from English by O. Terex and O. Mokrovol`s`ky`j Kyiv: Zhupans`ky`j Publ.
- Koczarev, O. (2015). Uliss ukrajins`koyu: ne my`nulo j sta rokiv. [Ulysses in Ukrainian: finally, translated]. Available at: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochyaty/42965/

Rebrij, O.V. (2012) *Suchasni koncepciji tvorchosti u perekladi: monografiya [Modern concepts of creativity in translation: monograph]*. Kharkiv: Kharkiv National University.

Halizev, V. E. (2003). *Germenevtika (razdel 1 glavy III Funkcionirovanie literatury) [Hermeneutics (Section 1 of Chapter III Functioning of Literature)]*. *Teorija literatury: uchebnik. [2-e izd] [Theory of Literature: textbook]*. Moscow: Vysh. Shk. Publ.

Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge : Cambridge University Press.

Ellmann, R. (1982). *James Joyce*. New York, Oxford, Toronto : Oxford University Press.

Joyce, J. (1998). *Ulysses*. London: Picador, 1998. URL: <https://www.e-reading-lib.com> (дата звернення: 14.04.2020).

Kölsch, H. (2014). *James Joyce: Ulysses*. Norderstedt: Books on Demand GmbH.

Menand, L. (2016). Why We Are No Longer Shocked by “Ulysses”. *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/why-we-are-no-longer-shocked-by-ulysses> (дата звернення: 31.03.2020)

Wu X. (2011). The Poetics of Foregrounding: The Lexical Deviation in Ulysses. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 1, No. 9.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Воронина Камилла Владиславовна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: k.v.voronina@karazin.ua; ORCID: [0000-0002-9346-1847](https://orcid.org/0000-0002-9346-1847); GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=DbrmmyoAAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kamilla_Voronina

Voronina Kamilla – PhD in Linguistics, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: k.v.voronona@karazin.ua; ORCID: [0000-0002-9346-1847](https://orcid.org/0000-0002-9346-1847); GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=DbrmmyoAAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kamilla_Voronina